

Kritik mot en domare vid Östersunds tingsrätt i ett initiativärende angående handläggningen av ett mål om vårdnad m.m.

Beslutet i korthet: En rättegång om vårdnad om barn m.m. har pågått i fyra och ett halvt år. Rätten har hållit sju sammanträden för muntlig förberedelse och meddelat ett flertal tillfälliga beslut. I JO:s beslut görs uttalanden om lämpligheten av den metod som tingsrätten valt för handläggningen av målet. Den ansvarige domaren får kritik för långsam handläggning.

Initiativet

Jag genomförde den 15-17 februari 2012 en inspektion vid Östersunds tingsrätt. I samband därmed granskades bl.a. akter i indispositiva tvistemål. I fråga om handläggningen av mål T 2375-08 noterades följande.

Målet avsåg vårdnad om barn m.m. och inleddes vid tingsrätten i september 2008. I målet, som inte var avslutat vid tidpunkten för inspektionen, hade sex sammanträden för muntlig förberedelse hållits, varav det senaste i mars 2011. Ett flertal interimistiska beslut hade meddelats under handläggningen. Tingsrättens föreläggande till en av parterna i juli 2011 om bevisuppgift hade ännu inte efterkommit. Utöver en skriftlig påminnelse avseende föreläggandet syntes inte några handläggningsåtgärder ha vidtagits i målet sedan sommaren 2011.

Jag beslutade att ta upp tingsrättens handläggning av målet till utredning i ett särskilt ärende.

Utredning

Handlingar i tingsrättens mål tillfördes JO:s akt.

Därefter anmodades tingsrätten att lämna upplysningar om handläggningen av målet. Av yttrandet skulle särskilt framgå anledningen till att målet ännu inte var avgjort och vilka överväganden som gjorts avseende en av parternas begäran dels i mars 2010, dels i oktober 2010 om att målet skulle sättas ut till huvudförhandling. Domstolen skulle vidare redovisa sin bedömning av det som kommit fram.

Tingsrätten, genom lagmannen AA, kom in med följande yttrande.

Inledning

Inledningsvis vill jag påpeka att detta yttrande får avse både min egen bedömning som handläggande domare och tingsrättens bedömning. Efter att det första interimistiska beslutet meddelats i november 2008 av annan domare är det jag som har varit ansvarig för målet.

Allmänna synpunkter

Handläggning av mål och ärenden ska ske på ett sådant sätt att de snabbt ska kunna avgöras. Detta framgår både av artikel 6 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna och av olika regler i rättegångsbalken. De verksamhetsmål som är uppsatta för domstolarna är ägnade att påverka domstolarna för att de ska arbeta snabbt och effektivt med målen.

I vanliga brottmål och fordringsmål av olika slag är det naturligt att båda parter, eller åtminstone någon av dem, är både angelägna om och betjänta av ett snabbt avgörande. När det gäller vårdnads mål måste man enligt min mening dock anlägga ett lite annorlunda synsätt. I den typen av mål (och då inkluderas även mål där tvistefrågan är boende och/eller umgänge) ska barnens bästa sättas i centrum. Ibland kan naturligtvis barnens bästa vara att snabbt avgöra målet. I andra mål kan det dock vara till barnens bästa att avvakta något med ett slutligt avgörande för att först pröva sig fram med olika tillfälliga lösningar för att förhoppningsvis senare uppnå en överenskommelse mellan föräldrarna om barnen. I vart fall kan det slutliga avgörandet avvakta något tills konflikten lugnat sig något och en lösning kan få bättre acceptans hos föräldrarna. Avgörs målet snabbt medan konflikten mellan föräldrarna fortfarande är akut riskerar man istället att parterna kommer tillbaka i nya mål – verkställighetsmål eller nya tvistemål – när nya problem uppstår. Även om en sådan variant möjligen ligger mer i linje med att uppnå ett bra verksamhetsmål är det knappast till fördel för barnen.

Det kan nämnas att på de olika utbildningar som anordnas av domstolsakademin förespråkas ofta metoden att meddela beslut för en kortare tid för att föräldrarna ska pröva sig fram för att sedan förhoppningsvis komma överens. Flera domare vittnar i olika sammanhang om den metodens fördel, även jag själv är en stark förespråkare av att göra på det sättet. Se även Göran Ewerlövs artikel redan 2002 i Domarförbundets tidskrift, nr 2. Samtidigt vet jag naturligtvis att andra domare kan ha en annan åsikt i denna fråga. För att ta ett ytterlighetsexempel kan jag nämna att jag för något år sedan hade ett mål där föräldrarna var oense om boende och umgänge. De kom vid flera tillfällen överens om olika lösningar, som ibland höll och ibland misslyckades. Vid några tillfällen fick också tingsrätten fatta beslut i någon fråga de inte enats. Efter sju muntliga förberedelser och nästan fyra års handläggning kom de slutligt överens om en lösning som också fungerade i praktiken. Enligt den information jag fått fungerar det fortfarande bra. För barnen i den familjen var det naturligtvis - sett på lång sikt - en fördel att handläggningen drog ut på tiden jämfört med att det redan i inledningen skulle ha fattats något beslut som kanske inte hade följts eller hade fungerat med risk för nya processer.

Handläggningen av målet

När det gäller målet T 2375-08 vill jag dock säga att även med de synpunkter som anförts ovan har handläggningen kommit att dra ut för länge i tiden. Det är dock väldigt speciella omständigheter som har medverkat till att så blivit fallet.

Målet rör en familj där mamman är judinna från Israel men nu bosatt i Östersund och en svensk pappa också bosatt i Östersund. Att hon är judinna har haft betydelse i målet eftersom många umgängesfrågor har kretsat kring umgänget under judiska helger. Barnen i målet är nu 5 och 10 år gamla. Mamman har också en son från ett tidigare förhållande och denne har sedan lång tid varit omhändertagen enligt LVU och har tidvis varit placerad hos pappan i detta mål (styvpappan). I det målet har förekommit uppgifter om att mamman hade slagit honom. Under målets handläggning har ett brottmål mot pappan prövats i tingsrätten. Detta mål avsåg

gärningar riktade mot mamman. Åtalet ogillades i dom från den 13 januari 2010. Vidare har parterna haft en tvist om bodelningen, vilken handlagts i ett tvistemål vid tingsrätten. Där träffades en förlikning i maj/juni 2011. Förutom dessa mål har mamman vid upprepade tillfällen anmält pappan för olika brott riktade mot båda barnen och förundersökningar har tidvis pågått under målets gång. Ingen av dessa förundersökningar har dock lett till något åtal. Vidare har mamman anmält olika tjänstemän på kommunens socialförvaltning för deras hantering av ärendet med den äldste sonen. Dessa förundersökningar har dock nedlagts. En ytterligare komplikation under målets början var att det yngsta barnet som då var 1-2 år hade svåra ätstörningar.

Mot den här bakgrunden är det närmast häpnadsväckande att barnen ända sedan tingsrätten fattade ett interimistiskt beslut om det den 8 september 2009 bor växelvis hos föräldrarna. Pappan har dock ända sedan det första interimistiska beslutet den 13 november 2008 ensam vårdnad om barnen. Normalt brukar det ju sägas att växelvis boende kräver ett ännu bättre samarbete mellan föräldrarna än en gemensam vårdnad, men detta mål får väl vara undantaget som bekräftar regeln. Det växelvisa boendet har dock fungerat mycket tack vare den hjälp föräldrarna haft av sina ombud i en del konflikter och tack vare att tingsrätten vid upprepade tillfällen fått gå in och fatta beslut i främst olika umgängesfrågor men även i frågor som haft anknytning till umgänget, såsom passfrågor. Det kan ändå sägas att barnen trots den starka konflikten mellan föräldrarna har fått tillgång till båda sina föräldrar. Tyvärr har de nog blivit indragna i konflikten, men det hade de säkert blivit oavsett om det funnits något mål vid tingsrätten eller inte.

Förutom denna allmänna bakgrund finns det flera andra skäl till varför målet ännu inte blivit avgjort. Som påpekats i remisskrivelsen gjordes redan i mars 2010 en begäran om att målet skulle sättas ut till huvudförhandling. Tingsrätten förelade då pappans ombud, som är kärke, att inkomma med slutlig bevisuppgift. Under slutet av april 2010 inkom ombudet med bevisuppgift avseende vårdnadsfrågan men hon uppgav att i umgängesdelen förelåg förutsättningar för en överenskommelse mellan parterna och hon begärde därför anstånd till slutet av maj med inkommande av sådan uppgift alternativt besked om uppgörelse. Som svar på den bevisuppgiften inkom från mammans ombud i maj 2010 en begäran om komplettering av vårdnadsutredningen. Någon bevisuppgift lämnades inte. Pappans ombud hade ingen invändning mot den begäran och tingsrätten beslöt den 11 juni 2010 om en sådan komplettering som skulle vara färdigställd den 30 augusti 2010. Samtidigt fattade tingsrätten en del beslut i olika frågor rörande umgänge och vårdnad (mamman ville ha överflyttning av den interimistiska vårdnaden vilket inte bifölls).

Den kompletterande vårdnadsutredningen inkom till tingsrätten den 23 september 2010. I samband med att denna utsändes begärde tingsrätten att parterna skulle lämna synpunkter på målets fortsatta handläggning. Såväl pappans som mammans ombud skrev ganska omgående att de önskade diskutera umgängesfrågan vidare för att försöka enas i den innan slutlig bevisuppgift lämnades. I skrift den 26 oktober 2010 skrev pappans ombud följande:

Mot bakgrund av de pågående diskussionerna synes avgivande av en bevisuppgift inte gynna möjligheterna att nå någon form av överenskommelse varför jag hemställer om ytterligare anstånd med avgivande av önskemål om målets fortsatta handläggning samt slutlig bevisuppgift till den 19 november 2010.

Den 30 november 2010 inkom en ny skrift från pappans ombud med följande text.

Kontakter pågår mellan partsombuden i första hand gällande frågan om barnens vistelser och umgängen. Möjligheten att nå en överenskommelse gällande barnens vistelser och umgänge vad avser lov och storhelger synes föreligga men det hemställs dock att tingsrätten under januari 2011 kallar till ytterligare en muntlig förberedelse i den delen för en överenskommelse kring den närmare formuleringen.

Tingsrätten kallade till ny muntlig förberedelse den 7 februari 2011. Vid denna kunde inte pappan närvara eftersom barnen blivit sjuka. Vid denna förberedelse

presenterade mamman ett omfattande förslag till umgänge för tiden fram till 2025 (då yngsta dottern fyller 18 år). I detta förslag var hänsyn tagen till samtliga judiska högtider fram till 2025 och materialet innehöll förslag till hur pappan skulle kompenseras för hennes umgänge under dessa helger. Naturligt nog kunde inte pappans ombud ha några synpunkter på det förslaget vid förhandlingen utan parterna kallades istället till en ny förberedelse i mars 2011.

Vid förhandlingen den 23 mars 2011 togs frågan om gemensam vårdnad upp mot bakgrund av att föräldrarna hade ett växelvis boende som fungerade sedan snart två år. Någon överenskommelse nåddes dock inte. Parterna uppgav att de inte var beredda att ha huvudförhandling före sommaren 2011 eftersom tvisten om bodelning var utsatt till huvudförhandling i maj 2011 och de ville inte ha två huvudförhandlingar nästan samtidigt. Förhandlingen avslutades med att tider angavs för när parterna skulle komma in med slutlig bevisuppgift (17 juni respektive 15 juli).

Pappans ombud kom därefter in med slutlig bevisuppgift i juli 2011. Mammans ombud förelades att inkomma med bevisuppgift senast den 15 augusti 2011 och fick sedan anstånd till den 14 september 2011. Någon bevisuppgift inkom dock inte men ombudet påmindes vid några tillfällen under hösten 2011. Under hösten 2011 hade det inträffat att pappans ombud var sjukskriven stor del av hösten till följd av en operation. Det stod alltså klart redan tidigt under hösten att någon huvudförhandling inte skulle kunna hållas under hösten 2011. Enligt uppgift från mammans ombud fungerade umgänget ganska väl och han hade ändå en förhoppning om att kunna nå en samförstånds lösning. Av den anledningen drog han sig för att slutföra bevisuppgiften, vilket enligt hans egna ord skulle vara detsamma som att ”starta kriget” igen.

Under vintern 2012 skedde förnyade kontakter med ombuden och under mars inkom olika yrkanden som hade samband med umgänge under påsken samt ett yrkande om kompletterande vårdnadsutredning. Det senare yrkandet hängde samman med att familjen under de senaste åren haft många kontakter med sociala myndigheter, bl.a. med anledning av olika anmälningar främst från mamman mot pappan. Med anledning av brottsmisstankar mot pappan har nu mamman vägrat att lämna tillbaka barnen till pappan och tingsrätten står därför i begrepp att fatta beslut med anledning av yrkanden från pappan om barnens överlämnande till honom. Förundersökning pågår också med anledning av de senaste anmälningarna.

Tingsrätten har nu beslutat om en kompletterande vårdnadsutredning, upprepat föreläggandet till mammans ombud att inkomma med bevisuppgift under maj 2012 samt i tidsplanen angett att huvudförhandling ska äga rum i augusti.

Bedömning

Även om det har funnits olika förklaringar till dröjsmålet för olika perioder har handläggningen av målet sett som helhet gått för långsamt. Mot bakgrund av den uppfattning jag redogjort för ovan är det naturligt att målet tagit längre tid än ett normalt mål att avgöra men ser man i backspegeln kan jag konstatera att domstolen under vissa skeden av målet inte varit tillräckligt pådrivande.

Framförallt borde tingsrätten ha försökt komma till ett avgörande av målet sedan den kompletterande vårdnadsutredningen inkommit under hösten 2010. Redan då skulle en närmare tidsplan ha gjorts och tid för huvudförhandling bestämts, kanske till vintern 2011. Att någon sådan ändå inte gjordes berodde på att det både hos parterna och mig som domare fanns en stark förhoppning om att parterna skulle enas om vistelser och umgängen så att endast vårdnadsfrågan kvarstod som tvistig.

Att parterna inte ville ha en huvudförhandling under senvåren/försommaren 2011 med anledning av den andra tvisten tycker jag dock är förståeligt och måste respekteras av tingsrätten. Vidare hade det inte heller varit möjligt att sätta ut målet till huvudförhandling under hösten 2011 till följd av ena ombudets långa sjukskrivning. Däremot skulle tingsrätten ha gjort större ansträngningar att få in

bevisuppgiften från mammans ombud, även om han egentligen påmints fler gånger än vad som framgår av Händelser i Vera. Han påminnes i samband med kontakter vi haft i andra sammanhang.

Tingsrätten borde också kunnat agera mer kraftfullt under vintern 2012 för att se till att målet avgjordes före sommaren 2012.

Samtidigt som man kan konstatera att tingsrätten inte handlagt målet med tillräcklig snabbhet och kraftfullhet är det viktigt att ha i bakhuvudet att vardagen för barnen har fungerat väl under den övervägande delen av den tid målet handlagts. Jag kan citera mamman som vid en av förberedelserna (februari 2011) yttrade följande: *”Den grundläggande problematiken angående vårdnad kvarstår men umgänget har fungerat väl. Umgänget är regelbundet och bra, barnen vet vad som gäller och de får tillgång till sitt kulturella arv”*.

JO inhämtade den 18 mars 2013 uppgift om att ytterligare ett sammanträde för muntlig förberedelse hade hållits i juni 2012 och att målet fortfarande inte hade avgjorts vid tingsrätten.

Rättslig reglering

Sedan den 1 januari 2011 finns i regeringsformen ett uttryckligt krav på att en rättegång ska genomföras inom skälig tid (2 kap. 11 § andra stycket). Sedan tidigare gäller att rätten ska driva förberedelsen i ett tvistemål med inriktning på ett snabbt avgörande (42 kap. 6 § tredje stycket RB). Denna förpliktelse ska rätten fullgöra genom formell och materiell processledning. Rätten ska alltså dels styra upp processens yttre ramar, dels verka för att tvistefrågorna blir klarlagda. Det är viktigt att rätten agerar med fasthet i båda nu nämnda avseenden och hela tiden är aktiv under förberedelsen. Rätten ska också upprätta en tidsplan för målets handläggning, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövligt (42 kap. 6 § fjärde stycket RB). En omsorgsfullt upprättad tidsplan medför en uppstramning och effektivisering av förberedelsen och ger såväl parterna som rätten en god överblick över processen och vilka åtgärder som återstår att vidta för att få målet till ett avgörande. Det skapar vidare förutsättningar för en snabbare handläggning (prop. 2004/05:131 s. 132 f.). Utöver kravet på ett snabbt avgörande ska rätten, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter, verka för att parterna förlikas eller på annat sätt uppnår en samförståndslösning (42 kap. 17 § första stycket RB). Sistnämnda paragraf fick sin nuvarande lydelse genom en lagändring 2011 som innebar en skärpning av rättens skyldighet att verka för förlikning (prop. 2010/11:128; SFS 2011:861).

I mål om vårdnad, boende och umgänge är det barnets bästa som ska vara avgörande för alla beslut. Vid bedömningen av vad som är barnets bästa ska särskilt beaktas barnets rätt till en nära och god relation till båda sina föräldrar (6 kap. 2 a § föräldrabalken, FB). Lagstiftaren har ansett att en samförståndslösning mellan föräldrarna i frågor om vårdnad, boende och umgänge normalt är till barnets bästa. Det beror bl.a. på att det normalt är bra för barnet att den konflikt som finns mellan föräldrarna får en så hållbar lösning som möjligt. Om en samförståndslösning nås, är förutsättningarna för att den ska hålla på sikt betydligt större än i andra fall (prop. 2005/2006:99, s. 62 ff.). År 2006 gjordes därför

bestämmelserna i 42 kap. 17 § första stycket RB tillämpliga även beträffande samförståndslösningar i indispositiva tvistemål (prop. 2005/06:99; SFS 2006:459). En sådan samförståndslösning måste dock vara till barnets bästa för att den ska kunna godtas av rätten (prop. 2005/06:99 s. 104).

Bedömning

En tvistemålsrättegång i en domstol leder normalt till att tingsrätten avgör målet genom en dom. Innan tingsrätten kan döma i målet ska en förberedelse som huvudregel äga rum. Reglerna om förberedelsen gäller för alla tvistemål, alltså både tvister om exempelvis penningfordringar och, som i det nu aktuella fallet, tvister mellan två föräldrar om deras gemensamma barn. Den fråga som aktualiseras genom tingsrättens yttrande till JO är om det just i tvister av det sistnämnda slaget kan finnas särskilda skäl att lägga ner tid på att nå en samförståndslösning även om det sker på bekostnad av önskemålet om att målet avgörs snabbt. Som tingsrätten varit inne på i sitt yttrande till JO kan det av hänsyn till barnen vara särskilt angeläget att åstadkomma en samförståndslösning.

I alla typer av tvistemål är rätten skyldig att driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Den skyldigheten är enligt lagen undantagslös. Dessutom har rätten ålagts att verka för en samförståndslösning. Det åliggandet är däremot förenat med undantag: rätten ska inte verka för en samförståndslösning om det är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter. Den grundläggande skyldigheten för rätten är alltså att driva förberedelsen med inriktning på att målet avgörs snabbt. Det är inom ramen för den skyldigheten som rätten ska verka för en samförståndslösning.

När man diskuterar hur rätten ska hantera sitt åliggande att verka för en samförståndslösning måste man beakta att lagstiftaren har anvisat en särskild metod att uppnå samförståndslösningar mellan tvistande föräldrar. I 6 kap. 18 § föräldrabalken ges rätten en möjlighet att uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetssamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna. Med samarbetssamtal avses i allmänhet samtal där föräldrar under sakkunnig ledning försöker resonera sig fram till en gemensam syn på frågor om vårdnad, boende och umgänge (Sjösten, Vårdnad, boende och umgänge, 3 uppl. 2009, s. 134). Samtal av detta slag förs i regel av personer som har särskilda kunskaper om barns behov. Samtalen äger rum i friare former än vad som är möjligt i en domstol. Den som leder samtalen har möjlighet att också samtala med barnen.

I enlighet med regleringen i 42 kap. 17 § RB undersöker nog de flesta domare möjligheten att nå en samförståndslösning innan domstolen lämnar ett uppdrag att anordna samarbetssamtal. Och även efter det att föräldrarna misslyckats med att nå en samförståndslösning vid samarbetssamtal gör sannolikt många domare ytterligare försök att nå enighet. Men därifrån är det ett långt steg till den metod som kommit till användning i det nu aktuella fallet, där målet hittills pågått i fyra och ett halvt år och där domstolen hållit sju förberedelsesammanträden samt

meddelat ett flertal interimistiska beslut, allt i syfte att nå enighet mellan föräldrarna.

För att man som domare ska ta på sig ansvaret att dra ut på processen för att söka nå en samförståndslösning måste man enligt min mening vara säker på att ett sådant förfarande är till nytta för barnen. Hanteringen får alltså inte främst ha sin grund i en önskan att dela barnen mellan föräldrarna så rättvist som möjligt i stället för att främja barnens intressen (se Sjösten, a.a., s. 164). När det gäller det aktuella målet kan det t.ex. ifrågasättas om föräldrarnas önskan om att få hjälp att komma överens om en detaljreglering av umgänget med barnen fram till 2025 ur ett barnperspektiv bör kunna motivera uppskov med handläggningen av målet. Det finns vidare skäl att beakta att en domare, till skillnad från dem som sköter de samarbetsamtal som jag varit inne på, i regel inte har särskilda kunskaper om barns behov. Dessutom ligger det i sakens natur att det inte är bra för någon att vara inblandad i en rättegång som det är svårt att se något slut på. Framför allt för ett barn måste den otrygghet som följer av detta vara plågsam.

Trots det sagda vill jag inte utesluta att det kan finnas fall där det kan vara befogat att pröva exempelvis en umgängeslösning genom att meddela ett interimistiskt beslut som får tillämpas under en tid även om målet är förberett för avgörande. Om tingsrätten väljer en sådan lösning, krävs en aktiv processledning från den handläggande domarens sida. Ett sådant förfarande kan naturligtvis inte heller tillåtas att pågå under någon längre tid utan att enighet nås. Regeln är att förberedelsen ska drivas med inriktning på ett snabbt avgörande vilket i de flesta fall innebär att parterna efter en vårdnadsutredning ger in sina bevisuppgifter och att tingsrätten kallar till huvudförhandling där målet avgörs.

Som tingsrätten skrivit i sitt yttrande till JO har handläggningen av målet tagit alltför lång tid och jag är övertygad om att rätten – om den hade agerat med den fasthet och aktivitet som krävs av en domstol – hade kunnat avsluta målet för länge sedan. I likhet med tingsrätten anser jag att en tidsplan för målets handläggning borde ha upprättats långt tidigare än vad som skedde och att ytterligare ansträngningar borde ha gjorts för att förmå käreombudet att efterkomma rättens föreläggande att komma in med slutlig bevisuppgift. Enligt min mening borde tingsrätten inte heller ha underlåtit att sätta ut målet till huvudförhandling under våren 2011. Vid den tidpunkten hade målet redan pågått i två och ett halvt år och det kan knappast anses vara förenligt med det grundlagsfästa skyndsamhetskravet, bestämmelserna i 42 kap. 6 § RB eller med barnens bästa att i det läget underlåta att genomföra rättegången med hänvisning till föräldrarnas andra process vid tingsrätten. Jag har naturligtvis förståelse för att sjukdomsfall kan medföra att en process fördröjs i viss mån. Det är dock viktigt att handläggningen, efter ett sådant hinder, återupptas och att förberedelsen drivs framåt så att en rättegång kan genomföras och avslutas snarast. I detta fall har processen pågått i fyra och ett halvt års tid utan att komma till ett avslut, vilket naturligtvis är oacceptabelt.

Sammanfattningsvis förtjänar AA, som varit ansvarig för målet, kritik för den långa handläggningstiden.

Ärendet avslutas.